

جمعیت و توسعه در ایران

رضا کیانی - جمعیت‌شناس

□ شاید دور از واقعیت نباشد اگر بگوییم مهم‌ترین مسأله‌ی حال حاضر تمامی کشورهای جهان سوم، توسعه است. چرا که توسعه فرایندی است که در پی آن ارتقا در رشد پایدار جامعه، به همراه رفاه و آسایش همگانی فراهم می‌شود.

در کشور ما نیز فرایند توسعه طی سال‌های اخیر در محافل علمی - دانشگاهی و رسانه‌یی به‌عنوان مسأله‌یی جدی و قابل پیگیری مطرح شده و صاحب‌نظران در حوزه‌های مختلف، جنبه‌ها و محورهای توسعه در ایران را مورد مطالعه و کنکاش قرار داده‌اند. اما ظاهراً آنچه از نظر دور واقع گردیده، توجه به ویژگی‌های جمعیتی از قبیل ساخت و ترکیب جمعیت ایران است.

شایان توجه است هنگامی که از توسعه سخن می‌گوییم باید به دو نکته مهم و اساسی توجه کنیم: نخست آن که توسعه صرفاً پدیده‌یی اقتصادی نیست. بلکه توسعه‌ی مطلوب زمانی حاصل می‌شود که تمامی سیستم‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی رشد یابند. نکته‌ی دیگر که در فرایند توسعه در کشورهای عقب‌مانده نقش مهمی ایفا می‌کند آن است که در برنامه‌ریزی برای توسعه، الزاماً نباید همان الگوی کشورهای توسعه‌یافته را مدنظر قرار داد. بلکه باید به ویژگی‌های بومی و منحصر به فرد کشورها توجه داشت و صد البته از محوری‌ترین این ویژگی‌ها، خصوصیات جمعیتی است که می‌تواند در روند توسعه نقش و جایگاه ویژه‌یی داشته باشد.

به‌طور کلی از منظر جمعیت‌شناسی امروز، آنچه در مرحله‌ی اول اهمیت است، کاهش یا افزایش جمعیت‌ها نیست، بلکه آنچه مهم ارزیابی می‌شود، استفاده مطلوب از ظرفیت‌های جمعیتی است. به‌طور نمونه در اروپا توسعه‌ی اقتصادی و صنعتی هم‌زمان با رشد جمعیت روی داد. اما همین افزایش جمعیت در خیلی از کشورها، به عامل عقب‌ماندگی و کمبود مبدل گردیده است.

جان کلام آن که تاثیر عامل جمعیت بر توسعه بسیار مهم و حیاتی است، به‌شرطی که بتوان از ظرفیت‌های جمعیتی بهره‌برداری مناسبی صورت پذیرد. به‌عبارت دقیق‌تر همان‌گونه که برای استفاده صحیح و اصولی از منابع مادی و طبیعی کشور، مطالعه و پژوهش می‌شود برای سود جستن از عامل جمعیت نیز باید برنامه‌ریزی مناسبی انجام گیرد.

با توجه به آنچه گفته شد مختصراً به مطالعه‌ی ظرفیت و ویژگی‌های جمعیت ایران در ارتباط با توسعه می‌پردازیم.

ایران با حدود ۷۰ میلیون نفر جمعیت، شانزدهمین کشور پرجمعیت جهان است. مهم‌ترین ویژگی حال حاضر جمعیت ایران، جوانی جمعیت است. علت این امر را می‌توان در سیاست‌ها و برنامه‌های دولتی در طی سال‌های بعد از انقلاب و جنگ جست‌وجو نمود. به‌طور کلی باید به این نکته توجه نمود که مهم‌ترین عامل جمعیتی که می‌تواند منجر به توسعه شود، جوانی جمعیت است. فقط در کشورهایی با جمعیت جوان می‌توان

انتظار گام‌های بلند داشت. اما آنچه جای تأسف دارد به هدر دادن این سرمایه‌ی عظیم انسانی است. چرا که در صورت عدم برنامه‌ریزی مناسب همین مسأله می‌تواند عامل عقب‌ماندگی محسوب شود. چنانچه در بسیاری از کشورهای توسعه نیافته چنین است. آمارها نشان می‌دهد که تورم جمعیت در ایران در گروه سنی ۱۵-۲۴ سال قرار دارد که ۲۵ درصد از کل جمعیت کشور را شامل می‌شود. نرم این گروه سنی در جهان ۱۵ درصد محاسبه شده است.

اما نکته قابل تامل آن است که براساس پیش‌بینی‌های جمعیتی، جوانی جمعیت در ایران به سرعت به سمت سال‌خوردگی جمعیت پیش می‌رود. برآوردهای جمعیتی نشان می‌دهد در دهه ۱۴۲۰ جمعیت ایران یک جمعیت سال‌خورده است و شکل آن همانند کشورهای اروپایی - در حال حاضر - از حالت هرمی خارج شده و شکل استوانه‌یی خواهد گرفت که نشان از سال‌خورده بودن جمعیت دارد. این امر می‌تواند به کلی معادله‌های توسعه در ایران را با مشکل روبه‌رو کند، از این رو جا دارد سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه در ایران، سریع‌تر و مناسب‌تر عمل گردد، چرا که این فرصتی است که هرگز باز نمی‌گردد. ■

نامه به مادر

زنده‌یاد دکتر محمدحسین علی‌آبادی

ای نگه‌دار من و سرور من
ای خداوند من ای مادر من
ای تو را بهره ز من غم‌خواری
ای پرستار شب بیماری
ای که از عشق شد آب و گل تو
ای که جان باد فدای دل تو
نامه‌ات آمد و گریانم کرد
گل‌های تو پریشانم کرد
اندکی نامه‌ی من دیر رسید
وز تو صد ناله‌ی دل گیر رسید
ناله کم کن که ندارد اسفنی
گر بمیرد پسر ناخلفی
چون که از من خیری نشنیدی
راستی از پسررت رنجیدی؟
به گمانت که چو رفتم به سفر
کردم از مادر خود صرف‌نظر؟
آتش الفت دیرین شد سرد
پسررت رفت و فراموش کرد؟
شکوه از عاطفه‌ی من داری؟
جان فدای تو چه می‌پنداری؟
بی‌تو نزد من همه دنیا هیچ است
بازی و رقص و تماشا هیچ است
نامه گر دیر رسید حوصله کن
ز من از بهر خدا کم گله کن
که به‌جان از غم تو سوخته‌ام
وز تو نازک دلی آموخته‌ام